

Подільські краєзнавці делегували на неї В.Д.Отамановського, П.О.Севастьянова та В.О.Гериновича. На конференції було обрано Український комітет краєзнавства, до складу якого входив В.О.Геринович.

Комітет розробляв і направляв на місця методичні матеріали, проводив інструктивну роботу, вів облік краєзнавчих організацій. Якщо 1925 р. в Україні було 5 товариств. 11 гуртків у п'яти округах, то на 1 січня 1928 р. кількість товариств зросла до 37, гуртків - до 30 у 22 округах.. На 1 січня 1929 р. у 32 округах вже діяло 51 товариство і 658 гуртків.¹⁷

Таким чином, під впливом політичного, національного та соціально-економічного становища протягом 20-х рр. ХХ ст. народознавчий рух на Поділлі став масовим, всенародним. У ньому органічно поєдналися позиції дослідників краю ХІХ - початку ХХ ст. Народознавство Поділля стало власне українським, відповідало інтересам всього українського народу. Народознавчий рух набрав більш масового характеру, охопив різні верстви населення, які все більше прилучалися до культурних надбань, турбувалися про їх примноження. Цей рух міг би принести більш вагомні результати, якби на історичне краєзнавство, народознавство не обрушилися жорстокі репресії кінця 20-х - 30-х років.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1.Скрипник Г.А. Етнологічне вивчення Поділля установами УАН у 20-і роки ХХ ст. //Проблеми етнографії фольклору і соціальної географії Поділля: Науковий збірник.-Кам'янець-Подільський1992.-С.9-10; 2. Скрипник Г.А. Роль Української Академії Наук в краєзнавчо-етнологічному дослідженні Поділля (20-і рр. ХХ ст.) //Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства: Тези доповідей і повідомлень. -Кам'янець-Подільський, 1991.-С.355; 3.Мельничук Л.С. Діяльність установ УАН по вивченню гончарних промислів Поділля (20-і рр. ХХ ст.) //Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Збірник статей.- Київ-Донецьк,2001.- Вип.16; 4. Музиченко С.М. Біля витоків української радянської етнографії. //Народна творчість та етнографія.- 1986.- №4.-С.21; 5. Музиченко С.М. Там само.-С.22; 6. Мельничук Л.С. Вказана праця.-С.284; 7. Коротеньке звітлення про діяльність Етнографічної Комісії при УАН //Етнографічний вісник.-К.,1925.-Кн.І.-С.92; 8. Звітлення Етнографічної Комісії Української Академії Наук за рік 1927//Етнографічний вісник.-К.,1928.- Кн.бб.-С.141-144; 9. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ - ХХ ст.- Кам'янець-Подільський, 1993.-С.46; 10. Соловей В.П. Історія музею в 20-30-і роки //Музей і Поділля: Тези доповідей наукової конференції.- Кам'янець-Подільський, 1990.-С. 12-15; 11. Кароєва Л.Р. Краєзнавча діяльність Кабінету вивчення Поділля в 20-і роки //IV республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства: Тези доповідей.-К., 1989.-С.42-43; 12. Отамановський В. Краєзнавство на Поділлі.-Вінниця,1926.-С.8; 13. Репресоване краєзнавство.-К., 1991.-С. 135; 14. Там само.-С.141; 15. Дегтяр К.Б. В.М.Гагенмейстер (1887-1938)-дослідник українського народного мистецтва // УІІ Подільська іст.-краєзн.конф.: Тези доп.-Кам'янець-Подільський, 1987.-С.114; 16. Державний архів Вінницької області (ДАВО).-Ф.Р.5257.-Оп.1.-Спр.8.-Арк.4; 17 Прокопчук В.С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність.-К.,1995.-С.72.

О. І.Криворучко

ДО ВИТОКІВ " ТЕОРІЇ БОРТЬБИ ДВОХ КУЛЬТУР «

"Теорія боротьби двох культур" виникла в Україні на початку 1920-х років як протидія прихильників російського великодержавного шовінізму українському державотворчому процесу, що активізувався за умов проголошення політики українізації. Її автором був тогочасний другий секретар ЦК КП(б)У Д. Лебідь, який "обгрунтував" неповноцінність, нижчість української культури як культури сільської, патріархальної у порівнянні з російською передовою, з якою Лебідь ототожнював всю міську культуру.¹

Витоки цієї "теорії" слід шукати у висловлюваннях відомого російського "прогресиста" П. Струве, який у ряді своїх статей, надрукованих впродовж 1911-1912 рр., сформулював свої основні положення щодо української культури. Основою його поглядів було тверде переконання в тому, що " Росія повинна бути і не може не бути національно-російською державою".² Вважаючи українців та білорусів не окремими народами, а "російськими племенами"³, він твердив, що " в Російській імперії існує лише одна єдина російська культура в тому розумінні, в якому ми можемо говорити про національну

культуру".⁴ Звідси - він повністю заперечував сам факт існування української та білоруської культур, наголошуючи, що " постановка "великоруської" культури в один ряд з "малоруською" та "білоруською" означає, "що поряд з російською культурою на всьому, так би мовити, проміжку культурної творчості повинні бути утворені паралельні культури - "малоруська" і "білоруська"; отже ці культури "будуть навмисно створювані"⁵.

Як своєчасно підмітив один із опонентів Струве В. Жаботинський, саме питання "куди зарахувати малоросів та білорусів" (чи вони є частинами однієї російської нації, чи окремими народами) було стрижневим пунктом у державницькій і культурній концепції останнього. Якщо росіяни, українці та білоруси одне "руське плем'я", то представники російської нації серед населення імперії становили понад 65%, тоді можна було б твердити про національний характер культури Росії (" жодних поступків на користь окремих діалектів т\т не може бути"⁶). А якщо українці та білоруси окремі народності, то панівна нація опинилася б у меншості (43%) стосовно решти населення країни, то мови не могло бути про "національну державу" і "всеросійську культуру".⁷

Добре усвідомлюючи, що мова народу є становим хребтом національної культури, Струве проголошував російську мову "спільно російською" (на зразок грецької "койне"). Звідси його твердження про те, що "росіянин ("великорос") може бути культурним учасником національного життя і освіченою людиною, не розуміючи зовсім малоросійської мови, але "малорос", не розуміючи російської мови, просто ще не освічений в національному і державному відношенні, не прочитав національно-державного букваря".⁹ Струве застерігав російську громадськість від намагань надати українській мові " суспільне і державне завдання, вивести її з тихих закутків сільського побуту, зробивши організуючим знаряддям у соціальній та політичній боротьбі ", що призвело б до створення із "місцевого побуту" та "діалект}" " " нової національної і всеохоплюючої культури, яка повинна суперничати з культурою загальноросійською і витіснити її з теренів "етнічної " України".¹⁰

Ці погляди Струве набули значного поширення серед російських інтелігентських кіл та на Україні. І причиною цього була не лише їх відповідність основним положенням "російського месіанства"- немаловажну роль відігравав меркантильний бік піднятої проблеми, на що справедливо вказував М. Грушевський, який в статті-відповіді Струве, підписаний псевдонімом Українець, констатував: " Ви відчуваєте, що розвиток самостійної української культури певною мірою невідгідний "російським" інтелігентам , і тому ця перспектива вам так неприємна".¹¹ До речі, це положення не втратило своєї актуальності і в період проголошення політики українізації, саме коли Лебедь формулював "теорію боротьби культур". Згодом В. Затонський, визначаючи головні причини зростання великодержавного шовінізму у середовищі російської міської інтелігенції та протидії її українізації, відверто зазначав: " питання мови та духовної культури було питанням її (руської інтелігенції) громадського стану, так в розумінні ідеологічного впливу, як і безпосередньо шматка хліба"¹².

Подібні твердження "українофіла" Струве, хоча він і претендував на роль "прогресиста", відбивали позицію консервативних промонархічних великодержавницьких кіл. Окрім того, живучість цих поглядів і їх подальший вплив на хід українського культуротворчого процесу зумовило те, що подібне нігілістичне ставлення до української культури укорінилося і серед значної частини російських соціал-демократів, зумовивши появу такого культурно-політичного явища в революційно-демократичному русі як люксембургіанство, початки якому поклала дискусія, що розгорнулася напередодні першої світової війни між Леніним та Р. Люксембург про право націй на самовизначення. Звинувачуючи вождя більшовиків у потуранні українському націоналізму, Люксембург безапеляційно заперечувала наявність будь-яких засад для українського національно-визвольного руху, вважаючи його " звичайною вигадкою, забавкою буржуазних інтелігентів, без найменшого коріння в господарчих, політичних або духовних стосунках країни, без будь-яких історичних традицій, бо Україна ніколи не була нацією або державою, без будь-якої

національної культури, крім реакційно-романтичних віршів. "¹³.

Хоча у партійних резолюціях люксембургіанство було формально засуджено, однак чимало російських соціал-демократів продовжували поділяти погляди Р. Люксембург і керуватися ними у своїй практичній діяльності. Так, на засадах люксембургіанства стояли керівники Київської організації РСДРП Г. П'ятаков, Є. Бош та інші, серед яких превалювала думка, що Україна" це вигадки націоналістів". ¹⁴ Аналогічні погляди на "розв'язання" українського національного питання поділяла й більшість керівництва Катеринославської організації більшовицької партії (Епштейн, Квірінг та ін.).

Встановлення в Україні влади більшовиків, що в національному питанні притримувалися централізаторської великодержавної лінії, супроводжувалося активізацією русифікаторських тенденцій в суспільному житті республіки. На підтвердження цієї думки можна навести висловлювання Г. Зінов'єва, який у своєму виступі на V Всеукраїнській конференції КП(б)У в листопаді 1920 р. закликав "українських" комуністів: "Зробити так, щоб ніхто не міг запідозрити, що ми хочемо перешкодити селянинові говорити українською мовою. Через ряд років перемаже та мова, що має більші коріння, що життєвіша, культурніша"¹⁵. Зрозуміло, що під "культурнішою" мовою Зінов'єв розумів, звичайно, російську мову. Згодом Сталін у своїй доповіді XII з'їздові РКП(б) прямо вказував на те, що "Радянська влада... до останнього часу була владою руською"¹⁶. Ці імперські тенденції в культурному житті України виявилися у запровадженні відвертої "диктатури російської культури".

Отже, бачимо, що Лебедю було у кого черпати аргументи на користь своєї "теорії*". Знадобиться чимало часу і зусиль, щоб добитися певних позитивних змін у свідомості партійних та радянських кадрів в Україні, аби декларована українська державність поступово почала набувати відносного наповнення (якого вона за роки радянської влади так і ніколи не досягла), а українська мова та культура отримали державний статус.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Лебідь Д.З. Деякі питання партійного з'їзду // Комунист. -1923 - 17 березня; Лебідь Д. З. Доповідь на VIII Київській губернській партійній конференції// Комунист. - 1923. - 24 березня; Лебідь Д. З. Начерки роздумів у зв'язку з питаннями українізації і виступом Шумського // Комунист. - 1923. - 14 квітня; Лебідь Д. З. Національне питання на Україні // Комунист. - 1923. - 28 серпня; 2. Струве П. На разные темы // Русская мысль. - 1911. - № 1-2. - С. 184; 3. Струве П. Два русских ясновидца // Дух и слово. Сборник статей. -Париж, 1981. - С. 182; 4.Струве П. На разные темы. - С. 186; 5. Там само. - С. 185; 6. Жаботинський В. Струве і українське питання // Жаботинський В. Вибрані статті з національного питання - К., 1991. - С. 92; 7. Жаботинський В. Про мови та інше // Там само. - С. 62; 8. Струве П. Общерусская культура и украинский партикуляризм. Ответ Украинцу // Русская мысль. - 1912. - Кн. 1. - С. 66; 9. Струве П. На разные темы. - С. 187; 10. Струве П. Общерусская культура и украинский партикуляризм. Ответ Украинцу. - С. 84; 11. Українець. К вопросу о самостоятельной украинской культуре // Русская жизнь. - 1911. - № 5 - 6. - С. 141; 12. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО) - Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 2016. - Арк. 14; 13. Цит.: За Скрипник М. Зліквідувати люксембургіанство // Скрипник М. Статті та промови. - Харків, 1929. - т. 2., ч. 1. - С. 72; 14. Затонський В. Уривки з спогадів про українську революцію // Літопис революції. -1929. - С. 141; 15. Всеукраїнська конференція КПУ // Коммунист. - 1920. - 20 ноября; 16. Сталін Й. В. Доповідь про національні моменти в партійному і державному будівництві // Твори. - т. 5. - К., 1938. - С. 237.

О. А. Коляс трук

ПРЕСА В РАДЯНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ. 20-30-1 рр. ХХ ст.

Одразу після захоплення влади більшовики підготували низку документів стосовно преси. Так, 27 жовтня 1917 р. Раднарком РСФРР затвердив Декрет про друк. У преамбулі Декрету йшлося: "Щойно новий устрій усталиться, будь-які адміністративні утиски на друк будуть припинені; для нього буде встановлено повну свободу у межах відповідальності перед судом, у відповідності до найширшого і найпрогресивнішого законодавства"¹. Допоки що